

УДК 330.322.5

Корнійчук А.М.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Вінницького національного аграрного університету***Гончарук Т.В.***кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри аграрного менеджменту
Вінницького національного аграрного університету***Коломієць Т.В.***асистент кафедри економіки та аналізу
Вінницького національного аграрного університету*

КОНВЕРГЕНЦІЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМ АГРАРНОЇ ОСВІТИ, НАУКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Необхідним атрибутом динамічного розвитку й ефективного виробництва для підприємств аграрної сфери є оптимальна організація виробництва, функціонування якої забезпечують висококваліфіковані фахівці, які володіють фундаментальними знаннями та навичками у сфері економіки, організації та управлінні виробництвом, фінансів і маркетингу. У сучасних агроекономічних системах, які засновані на інноваційному типі розвитку, вирішальну роль відіграє інтелектуальний капітал як основа формування конкурентоспроможності даних систем. Встановлено, що на процеси формування та накопичення інтелектуального капіталу в аграрній сфері впливає конвергенція розвитку систем аграрної освіти, науки та підприємництва. Сформовано стратегію управління інтелектуальним капіталом аграрної сфери.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, аграрна сфера, система аграрної освіти, інтелектуальний людський капітал, аграрна освіта.

Корнійчук А.М., Гончарук Т.В., Коломієць Т.В. КОНВЕРГЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ АГРАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Необходимым атрибутом динамического развития и эффективного производства для предприятий аграрной сферы является оптимальная организация производства, функционирование которой обеспечивают высококвалифицированные специалисты, обладающие фундаментальными знаниями и навыками в сфере экономики, организации и управлении производством, финансов и маркетинга. В современных агроэкономических системах, основанных на инновационном типичном развитии, решающую роль играет интеллектуальный капитал как основа формирования конкурентоспособности данных систем. Установлено, что на процессы формирования и накопления интеллектуального капитала в аграрной сфере влияет конвергенция развития систем аграрного образования, науки и предпринимательства. Разработана стратегия управления интеллектуальным капиталом аграрной сферы.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал предприятия, аграрная сфера, система аграрного образования, интеллектуальный человеческий капитал, аграрное образование.

Korniychuk A.M., Goncharuk T.V., Kolomiets T.V. CONVERGENCE OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL EDUCATION, SCIENCE AND BUSINESS AS THE BASIS OF FORMING INTELLECTUAL CAPITAL AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

An essential feature of dynamic development and efficient production for the enterprises of agrarian sphere is the optimal organization of production, operation of which provide highly qualified professionals who possess the fundamental knowledge and skills in economics, organization and management of production, finance and marketing. In modern agro-economical systems, which are based on typical innovative development, intellectual capital plays the crucial role as the basis of formation of competitiveness of these systems. It has been established that the formation and accumulation of intellectual capital in agriculture effects on the convergence of systems of agricultural education, science and business. The strategy of intellectual capital at the agrarian sphere has been formed.

Keywords: intellectual capital enterprises, agriculture, agricultural education system, intellectual human capital, agricultural education.

Постановка проблеми. Трансформації у суспільному житті за останніх півстоліття призвели до кардинальних змін в організації функціонування сучасних економічних систем. Так, пануючою формою організації праці було матеріальне виробництво, на сьогодні пріоритети змінено, і за рахунок високого науково-технічного рівня виробництва та продуктивності праці незначна частка зайнятого населення у сфері матеріального виробництва забезпечує дедалі більше зростаючі потреби суспільства. На перше місце виходить не рутинна механічна праця, а творча діяльність індивідуума, що забезпечує всебічний розвиток людини. Перетворення знань та інформації у головний виробничий ресурс призвело до зміни ставлення до людини у суспільстві, визнання впливу її матеріального культурного і духовного рівнів на розвиток суспільства.

Сучасний стан вітчизняної економіки формується на основі поєднання впливу глобалізаційно-інтеграційних процесів та одночасним зниженням рівня розвитку науково-технічної бази, дефіцитом фінансових ресурсів для модернізації матеріальних активів. За такої ситуації зростає актуальність залучення інформаційних та інтелектуальних ресурсів для формування стратегічних конкурентних переваг. Як зазначають науковці, саме накопичення та ефективне використання інтелектуального капіталу – це шлях до інноваційного розвитку підприємства.

Наразі аграрний сектор економіки є одним із основних системоутворюючих складових функціонування економічної системи України. Сталий розвиток аграрної сфери є фундаментом для ефективного функціонування легкої, харчової та інших суміжних галузей. При значному впливі кризових явищ на сис-

тему господарювання країни аграрний сектор характеризується відносною стабільністю і в сучасних умовах є локомотивом усієї вітчизняної економіки. Безсумнівною є той факт, що основним чинником, що формує ефективність функціонування аграрної галузі виробництва, є людський капітал, оскільки саме від трудових ресурсів, їх кількості і, особливо, якості, залежить кількість та якість виготовленої продукції, ефективність функціонування підприємства, і, зрештою, рівень конкурентоспроможності всієї галузі. Іншими словами, високий рівень розвитку людського капіталу забезпечує стійкі конкурентні переваги як на мікро-, так і на макрорівні функціонування економічних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування, нагромадження та ефективного використання інтелектуального капіталу висвітлені в працях як зарубіжних (Н. Бонтіс, Е. Брукінг Л. Едвінссон, М. Мелоун, Б. Лев, П. Саліван, К.-Е. Свейбі, Т. Стюарт, А. Козирев, Б. Леонтьев та ін.), так і вітчизняних дослідників (В. Базилевич, О. Бутнік-Сіверський, Н. Гавкалова, В. Гець, О. Грішнова, О. Кендюхов, Н. Маркова, Л. Федуллова, А. Чухно та ін.). Проблем формування інтелектуального капіталу в аграрній сфері торкаються у своїх дослідженнях Т. Гончарук, В. Кошельник, Л. Курило, П. Саблук, О. Шпикуляк та ін. Проте досі актуальним залишається питання визначення напрямів удосконалення процесів формування інтелектуального капіталу як на аграрних підприємствах, так і в аграрному секторі в цілому.

Метою статті є окреслення необхідності одночасного розвитку систем аграрної освіти, науки та підприємництва для формування інтелектуального капіталу аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність функціонування економічних систем значно залежить від взаємодії, взаємозв'язку та координації тактичних та стратегічних цілей та завдань кожної з підсистем. Якщо розглядати аграрну освіту, науку та підприємництво як підсистеми аграрної сфери економіки, то ефективність функціонування останньої залежить від розвитку кожної з її підсистем. Звідси випливає необхідність одночасного розвитку системи аграрної освіти, науки і підприємництва для підвищення ефективності функціонування аграрного сектора в цілому.

В економічній науці конвергенцією є процес зближення різних економічних систем, стирання відмінностей між ними, обумовлене спільністю соціально-економічних проблем і наявністю єдиних об'єктивних закономірностей розвитку. Метою цього дослідження є доведення необхідності наближення темпів розвитку систем аграрної освіти, науки та підприємництва, оскільки лише їх одночасний розвиток є запорукою високої ефективності як кожної із систем, так і аграрного сектора в цілому.

Професійна освіта втрачає потужні важелі наближення параметрів підготовки до вимог підприємств, які не виявляють схильності брати участь у формуванні програм і ресурсного забезпечення підготовки. Поширюється модель господарської поведінки, що заснована на невисоких вимогах до компетенцій працівника і заниженій оплаті праці. За таких умов дешева робоча сила та її експлуатація є єдиним джерелом формування конкурентних переваг підприємства. Така ситуація спричиняє руйнацію економічних мотивів роботодавця брати участь в ресурсному забезпеченні накопичення інтелектуального капіталу організації.

Результати досліджень О. Леушиної [1] вказують на значні диспропорції у системі формування інтелектуального капіталу вітчизняної економіки, що пов'язані з диференціацією між темпами інтелектуалізації праці та підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Парадоксальною є ситуація, коли одночасно зі зростанням середнього освітнього рівня населення та кількості вищих навчальних закладів знижується інноваційна активність підприємств та організацій, зменшується обсяг наукових досліджень. На тлі стабільного рівня фінансування сфери освіти і науки рівень міжнародної конкурентоспроможності національної економіки знижується з року в рік. Усе це вказує на відсутність оптимальної моделі відтворення інтелектуального капіталу як на мікро-, так і на макрорівні.

Вітчизняна аграрна галузь у сучасних умовах потребує цілісної системи освіти, яка б відповідала національним інтересам і світовим тенденціям, забезпечувала б підготовку фахівців, здатних реалізувати свої знання, навички та здібності у повному обсязі. Незважаючи на те, що на сільськогосподарських підприємствах спостерігається тенденція до зростання кількості працівників із вищою освітою, проте такі кількісні зміни аж ніяк не призводять до підвищення ефективності функціонування підприємств, на яких вони працюють. Це свідчить про низький рівень аграрної вищої освіти або неможливість оптимального застосування знань та вмінь, отриманих у вищій школі.

Як зазначає С.Г. Заскалета [2], сучасна система професійної підготовки фахівців аграрної сфери потребує нових, інноваційних технологій і методів навчання та перенавчання, розширення знань на наукових засадах з урахуванням концепції освіти упродовж життя у ланці неперервної професійної освіти.

Наразі стає очевидним той факт, що без інноваційних процесів, раціональних науково обґрунтованих сівозмін, насінництва, селекції неможливо отримати статус світової аграрної держави, навіть при збільшенні обсягів виробництва продукції екстенсивним шляхом. Необхідно розробляти такі моделі нарощування сільськогосподарського виробництва, які б забезпечували виважену систему реформування, можливості становлення нових форм господарювання, зберігаючи при цьому потенціал, накопичений упродовж століть.

Справедливим є твердження В.М. Кошельник [3] щодо необхідності розуміння підприємцями важливості ролі кадрового потенціалу у досягненні стратегічних цілей та вкладення інвестицій у людський капітал підприємства, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства, становленню України як цивілізованої держави. Важливість інвестування у людський капітал доведена світовим досвідом розвинутих країн.

Як зазначають П.Т. Саблук та Ю.Ф. Мельник [4], основним чинником економічного зростання держави є науково-технічні інновації та комерційне застосування продуктивних технологій, наукових знань, організаційних ідей, які сприяють нарощуванню обсягів виробництва, розширення асортименту продукції разом з поліпшенням її якості. Підкреслюючи особливу важливість зв'язку освіти, науки і виробництва, вважаємо, що удосконалення системи надання освітніх послуг зумовить зрушення у системі аграрної науки, ефективні трансформації якої адаптують її до потреб виробництва.

Нині в Україні є достатня кількість аграрних навчальних закладів з висококваліфікованими

кадрами і науковців, і освітян, здатних у сучасних умовах трансформації аграрного виробництва забезпечити високу ефективність діяльності галузі й поліпшити функціонування аграрної науки та освіти. Але відсутність мережі аграрних технопарків, складне фінансування більшості сільськогосподарських підприємств не дають змоги здійснювати замовлення науковим закладам, а отже інновації не потрапляють до суб'єктів господарювання [5].

Дослідження А.В. Єремєєвої [6] вказують на стійку залежність між рівнем фінансування наукових та науково-технічних робіт та обсягом валової доданої вартості аграрного сектора. Так, доведено, що зі збільшенням фінансування наукових та науково-технічних робіт на 1 грн зростає обсяг ВДВ на 125 грн в аграрній сфері.

Аналіз основних показників функціонування аграрного сектора протягом 2010–2013 рр. (табл. 1) показав тенденцію до зростання кількості зайнятих у цьому секторі економіки (15,61%). Динаміка обсягу середньомісячної номінальної заробітної плати та валової доданої вартості також характеризується

значним зростанням. Значно нижчими темпами відбувається зростання обсягу фінансування витрат на виконання наукових та науково-дослідних робіт (16,05%), а найбільш тривожним є зменшення кількості працівників наукових організацій (-22,02%), що свідчить про незадовільні умови праці в аграрній науці.

Сучасний стан вітчизняної науки, у тому числі й аграрної, можна охарактеризувати як досить хиткий, про що свідчить звіт Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [7]. Так, зазначено, що, незважаючи на скорочення загальної кількості наукових організацій і виконавців НДДКР, кількість друкованих праць у 2012 р. зросла порівняно з 2011 р. на 20 тис. Так, усього видано близько 375 тис. публікацій, найбільшу кількість з яких підготовлено науковцями сектору вищої освіти. За даними БД Scopus, у 2011 р. серед 76 країн, які публікують понад 1 тис. статей на рік, Україна посідала 45-те місце. Частка України в загальній кількості публікацій становила 0,29% (Західної Європи – 29,8%; США – 19,9%; Китаю – 14,3%;

Рис. 1. Економічний взаємозв'язок суб'єктів аграрної сфери у процесах формування та накопичення інтелектуального капіталу

Джерело: складено авторами

Таблиця 1

Динаміка деяких фінансово-економічних показників діяльності аграрного сектора

Показник	2010	2011	2012	2013	Відхилення 2013 року до 2010, %
Кількість зайнятих	3094,5	3393,8	3496	3577,5	15,61
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників	1472	1853	2086	2340	58,97
Валова додана вартість	82948	109961	113245	131727	58,81
Фінансові результати до оподаткування	17291,8	25565,9	26992,7	16005,4	-7,44
Валова продукція (у постійних цінах 2010 року)	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	29,75
Кількість працівників наукових організацій	12540	12540	9951	9779	-22,02
Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт	548111,2	564009,1	647005,3	636100,2	16,05

Джерело: складено на основі даних Держкомстату України

Японії – 4,42%; Індії – 3,39%; Росії – 1,49%). За індексом Хірша (h-індекс) – найбільш ефективним показником якості публікацій – Україна відстає навіть від таких держав, як Бразилія, Індія, Чилі. Частка статей, опублікованих у наукових фахових журналах, що входять до міжнародних баз даних, становить лише 10,5%. Такі дані свідчать про низьку якість опублікованого матеріалу, а також про значні проблеми з доступом науковців до публікацій у виданнях, що включені до міжнародних науковометричних баз.

Формування та накопичення інтелектуального капіталу в аграрній сфері, так як і отримання позитивного економічного ефекту від його використання, можливе при посиленні інтеграційних процесів між основними суб'єктами економічних відносин – державою, науково-дослідними інститутами, системою освіти, підприємствами і трудовими ресурсами (рис. 1).

Лише сильний зв'язок і взаємодія між останніми є основою для створення конкурентних переваг і високого рівня конкурентоспроможності для кожного із суб'єктів і для національного господарства в цілому.

Ще однією із сучасних світових тенденцій є інтенсифікація процесів деіндустріалізації, характерною ознакою яких є ліквідація науково-дослідних підрозділів великих промислових підприємств або їх перетворення у сучасні наукові центри з якісно новими завданнями і мотивами діяльності. Створення таких наукових центрів супроводжується пошуком наукового потенціалу в інших країнах, які можуть забезпечити зниження витрат на створення нових знань, що є основою розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Делокалізація потенціалу наукових послуг в країні, які володіють високим фаховим рівнем персоналу, залученого до наукових досліджень, та нижчою вартістю робочої сили, відбувається шляхом відкриття сучасних наукових центрів і формування наукової інфраструктури [8]. Тому перед Україною відкриваються нові горизонти для використання та комерціалізації свого інтелектуального потенціалу.

Висновки. Для успішного функціонування в сучасних ринкових умовах інформаційної економіки суб'єктам господарювання уже недостатньо ефективно управляти своїми матеріальними ресурсами. Інтелектуальні ресурси та результат їх ефективного використання – інтелектуальний капітал – є основою для формування стійкого рівня конкурентоспроможності підприємств. Оскільки підприємство є відкритою системою і на її внутрішні процеси значно впливає зовнішнє середовище, процеси формування і накопичення інтелектуального капіталу підприємства не відбуваються самі по собі, а лише за умови сильної взаємодії з такими економічними суб'єктами, як держава, система освіти і науки, трудові ресурси. Лише одночасний розви-

ток кожної з наведених систем дозволить ефективного формувати та накопичувати інтелектуальний капітал в межах кожної з них. Аналіз зарубіжного досвіду показує, що вирішальну роль у процесах формування і накопичення інтелектуального капіталу як на мікро-, так і на макrorівні відведена державі. Тому, на нашу думку, необхідним є реформування системи аграрної освіти та науки з розробкою стратегії управління інтелектуальним капіталом аграрної сфери. Така стратегія повинна передбачати наступні заходи:

- підвищення обсягів фінансування сфери аграрної освіти та науково-дослідних організацій та установ;

- розробка заходів стимулювання науково-дослідної діяльності підприємств у вигляді грантів, конкурсів, тендерів тощо;

- використання передового досвіду ефективного використання інтелектуального капіталу за рахунок посилення міжнародних інтеграційних процесів з науковими та освітніми установами інших держав.

Вищенаведена сукупність заходів дозволить посилити процеси накопичення інтелектуального капіталу на аграрних підприємствах і, як наслідок, підвищить не лише їхню конкурентоспроможність, а й усього аграрного сектора.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Леушина О. Проблеми узгодження приватних і суспільних інтересів щодо відтворення інтелектуального капіталу на рівні підприємства / О. Леушина // Україна : аспекти праці. – 2012. – № 1. – С. 32-38.
2. Заскалета С.Г. Спільні тенденції професійної підготовки фахівців аграрної галузі в країнах Європейського Союзу / С.Г. Заскалета // Педагогіка. – 2012. – Випуск 146. – Том 158. – С. 101-105.
3. Кошельник В.М. Кадрова політика як фактор утримання конкурентоспроможності аграрних підприємств / В.М. Кошельник // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2008. – Вип. 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socrates.vsau.org/repository/getfile/1670.pdf>.
4. Саблук П.Т. Агропромислове виробництво України : уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / П.Т. Саблук, Ю.Ф. Мельник // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3-7.
5. Кулаєць М.М. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / Кулаєць М.М., Бабієнко М.Ф., Лайко П.А., Витвицька О.Д. // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 100-107.
6. Єремєєва А.В. Вплив інтелектуального капіталу аграрної науки на ефективність аграрного сектора України / А.В. Єремєєва // Технологический аудит и резервы производства. – 2014. – № 1/5(15). – С. 49-52.
7. «Науково-технологічна сфера України» 2013 рік // Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.dknii.gov.ua>.
8. Собко О. Вплив офшорингу процесів знань на розвиток інтелектуального капіталу підприємства: польський досвід [Електронний ресурс] / О. Собко // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2014. – Вип. 1(10). – С. 33-41. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14soioppd.pdf>.